

današnje meje, tako v Gorici in Tolminu kot tudi v Novi Gorici, ponovno odprli po drugi svetovni vojni.

O vsem tem in še marsičem drugem v zborniku govori 16 avtorjev. Zbornik je namreč zastavljen precej širše, kot pričakujemo glede na njegov naslov, saj vključuje tudi vsebine, ki so le posredno povezane s samim ženskim učiteljskim v Gorici. V uvodnem članku Branko Marušič riše splošne družbene razmere na Goriškem od konca 18. stoletja do vstopa Slovenije v Evropsko unijo. Sledijo razprave, ki obravnavajo ustanovitev in delovanje učiteljskega za dekleta v Gorici ter njegovih predhodnikov in sorodnih ustanov. Aleksandra Serše tako piše o spremembi položaja žensk s pridobitvijo učiteljske izobrazbe, Majda Cencič pa o slovenskem moškem učiteljskem v Gorici. Zanimivi so odlomki iz Zgodovine učiteljskega v Gorici avtorja Franca Hafnerja iz leta 1900 v prevodu Draga Trpina, saj lahko med drugim spoznamo tedanji učni načrt. Tatjana Hojan je raziskala, kako je delovanje učiteljskega pred 1. svetovno vojno odmevalo v slovenskem pedagoškem časopisju. Vlasta Tul je izdelala različne statistične prikaze za slovenski del učiteljskega (število vpisanih deklet, socialna struktura in izvor dijakin) ter sestavila seznam učnega osebja. Podobno raziskavo je za italijanski oddelek učiteljskega pripravila Lucia Pillon, Renato Podbersič pa se je posvetil izobraževanju goriške duhovščine med prvo svetovno vojno in se tako dotaknil začetkov visokošolskega izobraževanja na Goriškem. Samo Pahor je pripravil sezname učnega osebja in dijakov, ki so obiskovali učiteljske v Tolminu, kjer je delovalo med obema vojnoma, Jurij Rosa pa pregledal slovenske primorske časopise med letoma 1919 in 1927 in objavil seznam člankov v zvezi z učiteljskim v njih. Na podlagi dnevniških zapisov goriške učiteljice Marije Koršič je Ivanka Uršič predstavila življenjsko zgodbo ene izmed mnogih slovenskih učiteljic, ki jih je fašistični režim prisilil, da so delale daleč stran od domačega kraja.

Nekdanja dijakinja Marta Filli je prispevala spomine na čas, ko je obiskovala italijansko učiteljske v Tolminu, Silvana Boltar, Ana Hojak in Barbara Šinigoj pa se v svojih spominskih zapisih ozirajo na leta, ki so jih preživele na italijanskem učiteljskem v Gorici. Usodo povojnega učiteljskega v Tolminu je raziskala Aleksandra Pavšič Milost, obnovo in razvoj učiteljskega v Gorici prinaša prispevek Majde Sfiligoj, zbornik pa zaključuje raziskava Mire Cencič, ki obravnava zadnjo izobraževalno ustanovo za poklic učitelja, ki je delovala v Novi Gorici med letoma 1972 in 1986.

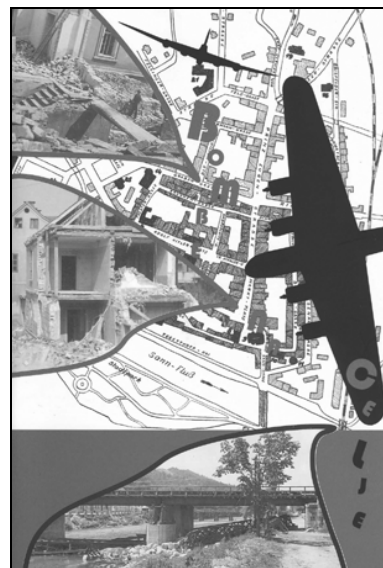
V zborniku so objavljeni številne fotografije in nekaj pisnih dokumentov. Ob izdaji zbornika je bila v preddverju Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici pripravljena tudi razstava, na kateri so na ogled slikovne priloge iz zbornika.

Bojan Himmelreich, Jure Miljevič, Bombe na Celje, Letalski napadi na Celje med drugo svetovno vojno, razstava in razstavni katalog, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 2005, 52 strani

Šestdeseta obletnica konca druge svetovne vojne je bila primerna priložnost za predstavitev manj obravnavanega dogajanja na Slovenskem v času te velike morije – letalskih napadov na mesta, industrijo in prometnice. Nekatera mesta v Sloveniji so že celovito raziskala in prikazala to plat vojne, Celje pa tega do sedaj še ni storilo. Zato sta združila moči mag. Bojan Himmelreich iz Zgodovinskega arhiva Celje in zunanji sodelavec Jure Miljevič, avtorja razstave in kataloga. Na otvoritvi razstave 15. decembra 2005 sta pojasnila, da sta si delo razdelila na "zemeljski" in "zračni" del. Tako je razdeljen tudi katalog.

V prvem delu Letalske sile, katerih posadke so letele nad Celjem, nam avtor Jure Miljevič predstavlja letalske sile tretjega rajha (Luftwaffe), nastanek in zgodovino ameriške 12. in 15. zračne sile ter vojna letalstva držav Britanskega imperija in dominionov: Kraljevo vojno letalstvo (RAF – Royal Air Force), Kraljevo avstralsko vojno letalstvo (RAAF – Royal Australian Air Force) in Vojno letalstvo Južnoafriške unije (SAAF – South African Air Force). Tako lahko izvemo, da so nad Celjem v okviru držav Britanskega imperija leteli tudi avstralski, južnoafriški in novozelandski piloti. Vsi skupaj, ameriški in britanski, pa niso vedeli, kje pravzaprav letijo. To nazorno kaže poročilo ameriškega pilota, sestreljenega blizu Celja, saj je v poročilo zapisal, da je bil sestreljen v mestu Chile v Avstriji.

V drugem delu avtor mag. Bojan Himmelreich v petih poglavjih predstavlja protiletalsko zaščito in samozaščito prebivalcev, kronologijo letalskih napa-

dov na Celje, človeške žrtve in materialno škodo, motnje vsakdana zaradi letalski preplahov in napadov in prevoda poročil nemške uprave o letalskih napadih na Celje: o prvem letalskem napadu na Celje 25. februarja 1944 in najhujšem letalskem napadu na Celje, napadu 14. februarja 1945.

Ob koncu kataloga je seznam vseh razstavljenih dokumentov in predmetov. Med sedeminsedemdesetimi je največ predmetov iz zasebne zbirke Srečka Rožeta iz Lokve, razstavljeni predmeti so še iz zbirke Jureta Miljevića ter iz Pokrajinskega muzeja Celje. Za predstavitev obravnavane tematike sta avtorja uporabila vse razpoložljive vire in literaturo; časopise, fotografije, pričevanja, gradivo iz zasebnih zbirk, delo pa temelji na arhivskih dokumentih iz Zgodovinskega arhiva Celje, Arhiva Republike Slovenije in Arhiva Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

Razstava je postavljena kot kombinacija dela obeh avtorjev, katalog, ki je bogato ilustriran s skeniranimi dokumenti in fotografiranimi predmeti, predstavljene na razstavi, je zelo dobro dopolnilo razstave.

V uvodnem delu se seznanimo z zelo natančnim opisom letalskih sil, ki so preletavale in bombardirale Celje.

Južno Evropo in Balkan so angloameriške sile začeli napadati, šele ko so zasedle Italijo. Mesto Celje je bilo prvič bombardirano februarja 1944, napadi pa so se začeli vrstiti novembra 1944.

Bombniki so pri poletih proti Avstriji leteli prek našega ozemlja, in sicer na liniji Ljubljana–Dravograd, če je šlo za cilje na avstrijskem Štajerskem, pa tudi prek osrednje in vzhodne Slovenije, torej tudi prek Celja, ki ni bilo cilj napada, a tudi redni preplahi so sejali strah med ljudi in hromili vsakdan. Celje ni imelo takšnega strateškega ali industrijskega pomena, da bi postalo tarča načrtovalcev letalske ofenzive zaveznikov, vendar ga je kljub temu v cilj letalskih napadov spremenila njegova lega ob pomembni železniški progi. Ohranjena so mnoga poročila o lovcih, ki so leteli vzdolž železniške proge Maribor–Zidani Most in z mitraljezi ali bombami napadali vlake, postaje, mostove in druge objekte; če bi jih razrušili, bi ovirali promet. Železniška mosta na Savinji pri Celju sta bila šibka člena omenjene pomembne železniške povezave in ob poskusih, da bi ju porušili, so bombe mnogokrat zgrešile svoj cilj in pristale v bolj ali manj oddaljenih civilnih objektih.

V uvodnem sklopu je predstavljen zemljevid ameriških letalcev in nekaj dokumentov, ki so nastali pri njihovem delu. Kot zanimivost je razstavljeno tudi navodilo za letenje z letečo trdnjavo B 17 (fotokopirano in vezano v knjigo).

V drugem delu razstave, delu z naslovom Napadi, so prikazane posledice napadov zavezniških sil na Celje z dokumenti, ki so nastali pri delu nemške mestne uprave (obvestilo o vrstah znakov za preplah,

razglas župana o prvem letalskem napadu na Celje 25. februarja 1944, poročilo deželnega svetnika Dorfmeistra o napadu 25. februarja 1944, poročilo o napadu 13. februarja 1945). Zelo nazorno nam posledice napadov ilustrirajo fotografije poškodovanih hiš v mestu; v paru so jim dodane fotografije hiš današnjega stanja na isti lokaciji.

V osrednjem delu razstavnega prostora je 227 kg težka bomba, ki pri padcu ni eksplodirala in predstavlja osrednjo zanimivost za šolske in druge skupine. Kot zanimivost so razstavljeni še pajac in usnjeni jopiči letalcev ter v stekleni vitrini dve maketi letal (maketa letala Messerschmitt Me 110G-2, 6. skupina prvega polka letočih rušilcev (6/ZG1) pozimi 1944 in maketa letala Messerschmitt Me 109G-6, 2. skupina 77. lovskega polka (2/JG77) spomladi 1944).

V sklopu Protiletalska obramba so predstavljena prizadevanja oblasti, da bi zaščitile prebivalstvo pred napadi. Od prve polovice leta 1943 se je v organiziranje in izvajanje ukrepov protiletalske zaščite vključila tudi uprava. Njene okrožnice so spodbujale podrejene oblasti k izvajanju zaščitnih ukrepov. Navodila glede ukrepov in potrebne opreme so postajala vse konkretnjša in obširnejša. Primer: ker so za primer požara priporočali posipanje podstrešij s peskom ali namestitvev peska (poleg vode), so morali župani priskrbeti, prebivalci pa pri njih prevzeti določene količine peska, ki bi ga uporabili za gašenje v zgradbah. Navodilom (zatemnitev, izobraževanje prebivalstva itd.) so dodali seznam orodja in pripomočkov, ki naj bi jih imeli po hišah. Poleg zasilnih prostorov za zaščito pri bombnih napadih so že zahtevali tudi graditev ustreznih jarkov, za zmanjšanje škode razselitev skladišč, namestitvev pomembnejših dokumentov in arhivov na varna mesta, določitev nadomestnih mest za pomembnejše urade.

Razstavljeni so dokumenti, ki govorijo o funkciji prebivalstva, zadolženega za delo pri protiletalski zaščiti, prikazana sta načrt razdelitve zračnega prostora za protiletalsko obrambo in tudi skica protiletalskih topov na Bregu. Kot zanimivost pod naštetimi dokumenti so v vitrini med drugim predstavljeni tudi magnetni lističi, ki so jih napadajoča letala spuščala, da bi motila nemško protiletalsko obrambo.

K samozaščiti so pozivali tudi časopisi, zato je v njih vrsta pozivov in nasvetov. Zahtevali so dosledno in disciplinirano spoštovanje predpisov o prepovedi gibanja po mestu med zračnim preplahom, priporočali staršem, naj pazijo na svoje otroke in kritizirali navado, da ljudje med preplahom gledajo skozi okna, sploh ne odidejo v zaklonišče, ali pa kvečjemu šele takrat, ko že zaslišijo letala.

Letalski preplahi in letalski napadi so močno posegli v vsakdanje življenje meščanov in spremenili njihov ritem življenja. Poglavje Posegi napadov v vsakdan nas seznanja s prilagojenim življenjem med

napadi z dokumenti: seznami letalskih preplahov, ki so jih začeli sestavljati avgusta 1943, seznami brezdomcev, seznami uničenega premoženja, seznami zdravniških potrdil poškodovanih oseb, z osmrtnicami z imeni žrtev letalskega napada, s fotografijami poškodovanih stavb.

Možnost letalskih napadov in preplahi so zelo ovirali pouk na celjskih šolah. V šolskem letu 1943/44 so začetek pouka prestavili z 9. na 16. september. Zaradi angloameriške zasedbe južne Italije so upoštevali dejstvo, da se je nevarnost letalskih napadov na Štajersko povečala in zato so pred začetkom pouka hoteli na šolskem dvorišču izkopati jarke za kritje.

Po prvem bombardiranju Celja 25. februarja 1944 so pouk začeli ob 7.30 in ga končevali ob 10.30, ker so se preplahi navadno začeli okoli 11. ure. Šolske ure so trajale po 40 minut. Petnajstega marca 1944 so imeli preplah od sedme do pol enajste ure dopoldne. Nekemu šolskemu svetniku je bilo dovolj teh "alarmovih počitnic" in je odredil, da morajo v šolah dopoldne izgubljene ure popoldne nadomestiti.

Zaradi dolgotrajnih preplahov dopoldne in popoldne so gospodinje začele predstavljati čas glavnega obroka na večer. Tudi novi delovni čas trgovin se je prilagodil temu ritmu in omogočil nakupe zgodaj zjutraj in zvečer.

Bombni napadi so poleg človeških žrtev, ki jih je bilo vsaj 83 povzročili tudi veliko materialno škodo, popolnoma uničenih je bilo 49 stavb, veliko škode je bilo na kulturno-zgodovinskih objektih. Porušena je bila t. i. hiša z antikami v Gosposki ulici. Poškodovani so bili cerkve sv. Duha, sv. Maksimilijana in sv. Danijela, Stari grad in Narodni dom. V napadu 14. februarja 1945 je bila porušena tudi rojstna hiša Alme Karlin. V istem napadu je bila uničena tudi zbirka arheoloških najdb iz Potočke zijalke (okoli 150

popolnoma ohranjenih lobanj medveda ter ostankov drugih živali in mikrofavne) v Pokrajinskem muzeju Celje; to v razstavnem prostoru privlači pozornost obiskovalcev.

V zadnjem sklopu je razstavljenih nekaj propagandnih dokumentov, ki so jih odmetavala zavezniška letala kot tudi okrožnica nemškega ministra za propagando o prepovedi izraza katastrofa.

Da je druga svetovna vojna bila katastrofa, sta avtorja prikazala že na začetku z uvodnim filmom, ki nas s pretresljivimi zvočnimi učinki prihajajočih bombnikov, treskanja bomb in tuljenja siren spomnita na vse grozote druge (in katerekoli druge) svetovne vojne. Potem se zvrsti okrog 20 fotografij porušenega mesta ob Savinji, ki prikazujejo posledice bombardiranja, sledi še okrog deset minut trajajoči prikaz delovanja letalskih sil v drugi svetovni vojni.

Edini načrtovani napad težkih bombnikov na Celje je meril na železniški most in postajo ob njem. To je bilo slabe tri mesece pred koncem vojne, ko je zavezniškim letalskim silam v Italiji že zmanjkalo strateških ciljev v Avstriji in Nemčiji in so se lotevali zanje manj pomembnih tarč. A žal žrtve nepomembnih bombnih napadov zaradi tega niso nič manj mrtve in njihovi svojci za njimi nič manj ne žalujejo.

Namen predstavljene razstave in kataloga, kot v uvodu pojasnujeta avtorja, ni bil samo statistično prikazati število in vrsto teh napadov, njihovih ciljev in škode tako po materialni plati kot številu mrtvih in poškodovanih, temveč predstaviti tudi življenje ljudi v vsakodnevem strahu pred smrtjo iz zraka.

Razstava je na ogled v Zgodovinskem arhivu Celje. Odprta bo še do 30. septembra 2006.

Bojana Aristovnik